

PROBLEMS OF REFORMING THE INSTITUTION OF PARLIAMENTARY IMMUNITY

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ ДЕПУТАТСЬКОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ

Kateryna Romanchuk¹

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-568-6-28>

Термін «індемнітет» має походження від латинського «indemnitas», що означає недоторканність або звільнення від відповідальності. У контексті парламентської діяльності індемнітет означає неможливість притягнення народного депутата до юридичної відповідальності за висловлювання, голосування або інші дії, здійснені ним у межах виконання своїх повноважень. Такий інститут депутатської недоторканності має на меті гарантувати діяльність парламенту, його правовий статус, забезпечувати дієве здійснення його повноважень відповідними посадовими особами. Однак в Україні реалізація інституту депутатської недоторканності постає з проблемами, які наголошують на актуальності даної теми.

Стаття 80 Конституції України та ч. 5 ст. 10 Закону України «Про статус народного депутата» визначають, що народні депутати України не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп. Тобто цілком можливо визначити підстави, на які поширюється юридична відповідальність: образа та наклеп [1, ст. 80]. Але незважаючи на закріплення таких правових категорій понять, вони залишаються невизначеними. Наприклад, востаннє наклеп зустрічається у кримінальному кодексі УРСР 1961 року, тобто потребує ретельного тлумачення, щоб створити конкретну сферу правозастосування [5, с. 25].

Конституція України наразі закріплює індемнітет, який обмежений винятками, образою та наклепом, але до 2019 року в законодавстві існував необмежений імунітет народних депутатів. Спочатку у квітні 2000 року відбулося скасування депутатської недоторканності через політичну кризу і проведення референдуму, але це не мало юридичного закріплення. За каденції В. Зеленського з'явилася потреба у скасуванні імунітету, тобто неможливості без згоди Верховної Ради України бути притягненими до кримінальної відповідальності. Причинами є те, що на практиці

¹ Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine

депутатська недоторканність через уникнення кримінальної відповідальності з боку окремих народних обранців сприяла створенню сприятливих умов для поширення корупційних практик, а тому стосувалося правового нігілізму, бо відбувалося в світлі повної безвідповідальності та численних зловживань наданими в ході виборів владними повноваженнями. У різні періоди виборчих кампаній скасування або обмеження депутатської недоторканності набувало особливого наголошення, бо це питання використовувалось політичними силами в якості елемента передвиборчого популізму. Попри обіцянки, реальне усунення імунітету народного депутата стикалося з парламентським спротивом, а спроби реалізації відповідних ініціатив ускладнювались бюрократичною системою [4, с. 153]. Закон України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» набув чинності 1 січня 2020 року. Після такої ініціативи Президента України 50 народних депутатів зробили подання до Конституційного Суду України з приводу перевірки її відповідності Конституції України, який у свою чергу наголосив на конституційності внесених змін, тому що не виникало суперечностей Основному Закону та закріпленим в ньому принципам побудови демократії [2, с. 7].

Чинність внесених до Основного Закону змін вимагала змін до Законів України "Про статус народного депутата", "Про Регламент Верховної Ради України", "Кримінальний процесуальний кодекс України". Отже, прийнято Закон № 388-IX, що регламентує особливий порядок притягнення народного депутата до кримінальної відповідальності. Тепер проведення досудового розслідування справ народних депутатів полягає у діяльності НАБУ та ДБР [2, с. 5]. При цьому через неординарність кримінальної відповідальності, яка відрізняється через відповідальність саме державного посадовця, механізм притягнення має бути спрямований на уніфікацію стандартів з європейським співтовариством для узгодження принципів демократії і лібералізації української держави.

Після скасування імунітету індемнітет залишився чинним, що дає можливість депутатам вільно виконувати свої обов'язки без загрози переслідувань за їхні політичні висловлювання, тобто народні депутати не можуть бути притягнуті до юридичної відповідальності за голосування чи висловлювання у Верховній Раді та її органах, що дозволяє оцінити індемнітет, який поширюється на строк мандату народного депутата. Це положення спрямоване на захист свободи слова та прийняття рішень без тиску з боку інших державних органів або осіб, автономності у прийнятті рішень. Основними викликами в контексті депутатської недоторканності залишаються: зловживання правом на індемнітет та

ухилення від відповідальності (народні депутати використовують своє право на захист від юридичної відповідальності для безкарного поширення неправдивої інформації або наклепів); законодавство не завжди конкретизує, які саме дії та висловлювання підпадають під індемнітет, під образу та наклеп, що може призводити до юридичних колізій у правозастосуванні; незважаючи на необхідність захисту прав народних депутатів, важливо не допустити ситуації, коли їхні дії порушують права інших громадян, інтереси яких вони представляють, або підривають національну безпеку [4, с. 153]. Тобто важливо забезпечити чіткі межі свободи слова і дій народних депутатів та відповідальності за них.

Венеційська комісія запропонувала Україні удосконалювати інститут депутатської недоторканності, щоб привести його у відповідність із сучасними європейськими прикладами. Вона наголошує, що обидві форми депутатської недоторканності спрямовані на захист прав посадовців і забезпечення роботи парламенту та його автономії в системі 3 гілок влади, а з іншого боку необмежена форма депутатської недоторканності тісно пов'язана з корупцією, перешкоджає боротьбу з нею [6].

Отже, індемнітет є важливим інструментом захисту незалежності та автономії народних депутатів у демократичному суспільстві в контексті прийняття рішень законодавчої гілки влади. Однак його реалізація має відповідати принципам законності та справедливості, які розробляються світовими правовими інститутами та комісіями, щоб запобігти зловживанням владою. Подальші зміни до законодавства повинні спрямовуватися на вдосконалення механізмів контролю, збереження балансу між правами народних депутатів і одночасним дотриманням принципів демократичної, правової та соціальної держави. Наразі скасування імунітету тісно пов'язане з розвитком громадянського суспільства, а приведення до єдиного стандарту індемнітету в країнах Європи є наслідком розвитку ліберальних цінностей в світовому масштабі. Інститут депутатської недоторканності має бути реформований в Україні відповідно до сучасних викликів та сприяти стабілізації політичного життя держави, будучи елементом забезпечення принципу представництва народу України, як єдиного джерела влади. В світлі реалізації доктринального положення Конституції України про демократичну, правову та соціальну державу, питання про індемнітет народного депутата має бути позбавлено правових невизначеностей, де точність юридичної техніки, положень законодавства стануть гарантом забезпечення основоположних принципів демократії.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text> (дата звернення: 04.05.2025).
2. Ортинський В. Л., Канцір В. С. Зняття недоторканності з народних депутатів: перспективи впровадження та досвід окремих держав. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : юридичні науки.* 2019. № 23. С. 4–9.
3. Про статус народного депутата України : Закон України від 17.11.1992 № 2790-XII : станом на 7 верес. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12#Text> (дата звернення: 04.05.2025).
4. Сорока Є. Є., Горбачевська Д. В. Інститут депутатської недоторканності та його скасування в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2021. № 4. С. 152–155.
5. Тарасова А. Д., Червінська Д. І. Депутатський імунітет та індемнітет: український і зарубіжний досвід. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2021. № 5. С. 24–27.
6. Центр політико-правових реформ: Зняття депутатської недоторканності як загроза парламентаризму. 2019. URL: <https://pravo.org.ua/znyattya-deputatskoyi-nedotorkannosti-yak-zagroza-parlamentaryzmu/> (дата звернення: 5. 05. 2025).